ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ԾՆՈՒՆԴ
(1811)

ՖՐԱՆՍՈՒԱ ԿՈՊՊԷ-ից՝ Թարգ. Մ. Ծատասարդեանի

1811 թուականի Մնդեան նախատօնակն է, գիշերուայ ժամը տասից ի վեր, Նապոլէօնը պարապում է մենակ իր կաբինետում Տիւյլըրիի պալատի մէջ։

Ընդարձակ սենեակը գրեթէ բոլորովին մութ է։ Դէս ու դէն՝ խաւարի մէջ ցոլում են մի քանի ոսկեզօծ առարկաներ տարտամօրէն, մի անտեսանելի պատկերի կրկալը, բազկաթոռի յենարանին ծայրերը զարդարող երկու առիւծի գլուխներ, վարագոյրը բռնող մի մեծ ծոպ։ Զոյգ ջահերի մեղրամոմերը մեղմաշէկ լուսամփոփի տակից լուսաւորում են միայն մի մեծ սեղան՝ բեռնաւորուած խառն ի խուռն աշխարհագրական ատլասներով և սպարահատար արձանագրութիւններով, որոնք կանաչ քիմուխտի կազմ ունէին ու իրանց վրա կրում էին N. և թագադրոշմ։

Ահա մօտ երկու ժամ կը լինի, որ Տէրը աշխատում է. աշխատում է աշխարհագրական քարտէզների ու իր զօրքերի բռնած դիրքերի վրա ահագին ճակատը խոնարհած, որ կիսուած է սև քոչորով, մազերով լեցուն իր ճակատը, որը ծանր է որպէս ինքը այն աշխարհը, որին տիրել է մտածում։

Բաց ատլասը ներկայացնում է Ասիան. ու կայսրի նեարդոտ, կանացի ու սքանչելի ձեռքի ցուցամատը, որոնում է դանդաղաբար հեռու-հեռու Պարսկաստանի վրայով մի ճանփա դէպի Հնդկաստան,

Այո, դէպի Հնդկաստան։ Ցամաքային ճանփով։ Ինչու չէ։ Քանի որ իր նաւատորմը յաղթուած ու ոչնչացած է, տիրողը այս ուղին

ունի միայն այնտեղ գնալու համար՝ արմաւենիների առասպելական անտառների միջով ուղեկից ունենալով իր արծիւները, որոնց ոսկին փայլփլում է պողպատէ սւինների միջից, Անգլիայի հէնց սիրտը խոցելու համար, հէնց սիրտը, նրա գաղութային պետութիւնը, նրա գանձը։

Ինքն ունի արդէն Կեսարի ու Շարլըմայնի մեծութիւնը, կամենում է սրանալ նաև Ալեքսանդրինը։ Նա անրջում է այդ առանց զարմանալու։ Նա ճանաչում է արդէն Արևելքը, և թողել է այնտեղ իր մասին մի անմահ առասպել։ Նեղոսը տեսաւ նրան մի օր երկարամազ հասարակ գեներալի համազգեստով ուղտի կռնակը հեծած։ Գանգէսի ափերին, գորշ սերտուկաւոր ծանրակշիռ Կայսրին հարկաւոր կը լինի Պերոզի փիղը։ Ինքը գիտէ թէ ինչպէս են քշում ժողովուրդներին, թէ ինչպէս են նրանց մոլեռանդ դարձնում։ Այնտեղ նա կը հրամայի կինամոնագոյն դէմքերով և գլուխներին սպիտակ մարմաշէ ապարոշ փաթթած զինւորներին, կը տեսնի իր սպայակոյտին միացած թանգագին ակներով զարդարուն ռաջաներին. և իր ճակատագիրը կը հարցնի շողակնեայ գալիսոնից վեր կարկառած տասը ձեռնանի հրէշաւոր կուռքերից, քանի որ երբեմն Եգիպտոսում՝ գրանիտէ տափակադէմք սֆինքսը, որի առջև երկու ձեռքը իր թուրին յենած երազում էր, չյայտնեց նրան իր գաղտնիքը։

Կայսր Եւրոպայի. Սուլթան Ասիայի։ Ահա այն միակ երկու տիտղոսը, որ կը փորագրեն նրա դամբանի վրայ։ Մէկ արգելք միայն. լայնածաւալ Ռուսաստանը։

Բայց որովհետև չկարողացաւ գրաւել Ալեքսանդրի պարանւող բարեկամութիւնը՝ կընկճէ նրան։ Եւ Կայսրի փոքրիկ ձեռքը թերթում է ագահաբար կանաչակազմ խոշոր հատորներն ու արձանագրութիւնները, որոնք միաբերան ցոյց են տալիս նրա անհամար զօրքի թիւը, որ հաւաքւում է արդէն Նեմանի ափերին։ Այո, նա կը յաղթէ Հիւսիսի ինքնակալին և կը քշէ նրան, այդ արդէն հպատակ ցարին իր վայրենի հեծելազօրք օրդուներով դէպի յաղթութիւնը Արևելքի։

Կայսր Եւրոպայի. Սուլթան Ասիայի։ Այս գործը վեր չէ նրա ցանկութիւնից ու հանճարից։ Եւ երբ այդ իրականանայ, նրա գերահրաշ պետութիւնը երկիւղ չի ունենայ երբէք բաժան-բաժան

լինելուց տեղապահների ձեռքով ինչպէս երբեմն Մակեդոնացունը։ Մարտի քսանից ի վեր Կայսրը մի որդի ունի, իր փառքի ու մեծութեան ժառանգը. ու կայսրի շրթունքների վրայ ծաղկում է մի գեղեցիկ ժպիտ՝ մտաբերելով անդորր պալատում իրեն այնպէս մօտ քնացող երեխային։

Սակայն, յանկարծ, գլուխը բարձրացնում է զարմանքի շարժումով։ Այնպէս լաւ գոցած կաբինէտում, որի հաստ վարագոյրները իջեցրած են, որտեղից է լսւում այն տարօրինակ և խորունկ հրճիւնը։ Կարծես թէ մետաքսէ պաստառների վրայ ոսկէթելով բանւած խոշոր մեղուները բոլորն էլ սկսում են բզզալ։ Կայսրը լսում է աւելի ուշադիր, և ահա այդ շշուկի մէջ նա որոշում է արոյրի թնդիւնը։

«Այո, այո... Ծնունդ... Գիշերային հսկման ժամն է»։

Եւ իրօք, Պարիզի բոլոր եկեղեցիների զանգակներն են, որ տօնում են Յիսուսի Ծնունդը. այն զանգակները, որ Բօնապարտը երբեմն կախել տւեց բոլոր աշտարակներից և զանգատներից, երբ նա, իբր խաղաղարար բդեշխ, հաշտեցնում էր Ֆրանսիայում այնքան իրար թշնամի եղբայրներին։

Քանի՜ քանի անգամ են ղօղանջել այդ զանգերը իր կայսրի պատւին, փառաւոր մաղթանքների առիթով։ Ու ինչպէս զանգահարում էին աւելի ջերմ և առաւել ուժգին, հազիւ քանի մի ամիս առաջ, Հռոմի Թագաւորի ծննդեան օրը. յիշատակելի թւական, երբ երկինքը հերոսին ողջոյն ընծայելով կարծես թէ դաշինք էր կնքում նրա հետ՝ ճանաչելով նրա արարքի օրինականութիւնը ու խոստանալով նրան յարատևութիւն։

Սակայն այս երեկոյ զանգերը ղօղանջում են նոյնպէս զւարթ, նոյնպէս յաղթական, ինչպէս Աւստերլիցի կամ Վագրամի առիթով, ղօղանջում են պարզ ու սառը գիշերւայ մէջ անմեղ մանուկի համար, մի հիւսնի զաւակի պատճառով ծնւած մսուրի մէջ չար-չար տարիներ առաջ, մինչդեռ խորհրդաւոր ձայները աղաղակում էին աստեղազարդ երկնակամարի պայծառութեան մէջ «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ և յերկիր խաղաղութիւն»։

Կայսրը ականջ է դնում Ծննդեան զանգերի ղօղանջին։ Նա երազում է, մտաբերում է իր մութը վայրենի մանկութիւնը, Այա-

չիօի տաճարում իր հօրեղբայր Թեմերէցի գիշերային ճրագալոյցը, բազմանդամ գերդաստանի վերադարձը դէպի հին բնակարանը, որը վկայ է եղել հպարտութեամբ կրած այնքան խեղճութեան, յիշում է նաև իր մայր տանտիկնոջ գեղեցկութիւնը, որ նախագահում էր աղքատիկ նաւակատիկին, երբ նրանք շագանակներ էին ուտում։ Իր որդին, յաղթող արքայի ու Աւստրի Մեծ դուքսի սեփական զաւակը կանգիտանայ այդ թշուառութիւնները, նա միայն աշխարհի տէրը կը լինի։

Դուրսը, սառնամանիք գիշերւայ մէջ, զանգերը հնչում են շարունակ Մենդեան տօնը։

Տիւլիլրի պալատի դռան մօտ մորթէ գդակը գլխին՝ հին զինուորը քայլում է իր պահակատան առջև զայրացկոտ քայլերով ոտները քիչ տաքացնելու համար. նա այդ վայրկեանին մտաբերում է գուցէ գիւղում իր մօր ծնկների վրայ երբեմն բերան սովորած մի աղօթք կամ մի մեղեդի. ու ժպտում է մեղմիւ իր բիրտ բեխերի տակից, մուրի մէջ դրուած Յիսուս-Մանուկին։ Իսկ ինքը Կայսրը չի լսում զանգերի բարեպաշտ կոչը. նա միայն իր որդու մասին է մտածում և յանկարծ անդիմադրելի ցանկութիւն է զգում նրան տեսնելու։ Կանգնում է ոտի ու ծափ է զարկում։ Բացւում է իսկոյն պաստառների յետևում մի դաղտնի դուռ, Ռուստանը երևան է գալիս։ Տիրոջ մի ակնարկի վրայ վերցնում է ջահերից մէկը ու Կայսրը լուսաւորուած հաւատարիմ մամլուքի առաջնորդութեամբ, ամայի նրբանցքներով դնում է ուղղակի դէպի փոքրիկ թագաւորի բնակարանը. մտնելով այնտեղ հեռացնում է նշանացի դայեակին ու յանկարծ զարթնած կանանցը և մնում է կանգնած հրաշաձնունդ նորամանուկի օրօրոցի առջև։

Հռոմի թագաւորը քնած է խորունկ քնով։ Ճերմակեղէնի ու ժանեկիկների սպիտակութեան մէջ, որի վրայով անցնում է Պապի Լեգիօն շքանշանի մեծ ժապաւէնը։ Փակ աչիկներով սիրունիկ դէմքը կիսով չափ թաղուած բարձի մէջ ու թաթիկներից մէկը, բոլորովին փոքրիկ, փափկիկ ու պաշտելի, վերմակի վրայ հանգչած՝ մանկական մարմնի երկու կտոր էն ներկայացնում. ու այս անարատութեան, այս մաքրութեան և անմեղութեան վրայից, ինչպէս երեխան է օրօրոցում, անցնում է կաս-կարմիր լայն ժապաւէնը, կարծես մի արիւնի վտակ, կարծես արիւնաներկ մի գետ, որը հոսեցնելու

են այն յուսով, որպէս զի այդ դեռ նորուկ գլուխը կրէ մի օր թագերից ամենածանրը, և այս պստիկ թաթիկը, հիմա դեռ քնքոյշ և գեղեցիկ ինչպէս մի ծաղիկ, բռնէ ապագայում գայիսոնների մի ամբողջ կապոց։

Նապոլէոնը դիտում է իր որդուն։

Ոչ մի ժամանակ մարդկային հպարտութիւնը այնպէս չէ փաղաքշել նրա սիրտը. նա երևակայում է, թէ ինչպէս իր արքունիքի մեծամեծ աստիճանաւորները, Հոմերոսի հերոսներից աւելի հռչակաւոր գեներալները, ոսկէրան շքազգեստ նախարարներն ու սենատորները խոնարհւում են այս օրօրոցի առաջ երկիւղած յարգանքով. և թէ նոյն իսկ ուրացող ժակոբէնները, այդ ծեր արքայասպանները, որոնք այժմ կայսերական նշանազգեստ հագած՝ հազիւ կը համարձակւեն այս մանկական թաթիկը համբուրած լինելու շնորհովը պարծենալու։

Կայսրը մտածում է և հսկման զանգերի ղողանջից գոյացած շփոթ աղմուկի միջից, թւում է իրեն թէ լսում է վաշտերի օրօրուն քայլւածքը ու ռազմարկղների դղրդոցը այնտեղ հեռու Գերմանիայի ու Լեհաստանի սառցապատ ճանփաների վրայ։ Գինովցած ծնողական ինքնասիրութեամբ, առաւել քան երբէք նա մտածում է Մեծ Զօրքի մասին, Ռուսաստանն ու Հնդկաստանն տիրելու մասին, և երդւում է ինքն իրեն Հին Աշխարհի բոլոր գահերը տալ իր ժառանգին։ Նրան տւել է արդէն իբր չանչխուր Սուրբ Պետրոսի քաղաքը. նորածինը կունենայ շուտով իր խաղալիքների շարքում՝ նաև ուրիշ սուրբ քաղաքներ։

Մեքքայի էմիր. Բենարէսի Ռաջա։ Ահաւասիկ տիտղոսներ, որոնք վայել են Հռոմի թագաւորին։

Ա՛խ, ինչու Ֆրանսիայի կանայք առաւել արգաւանդ չեն։ Ինչու նա այդ անյաղթելի առաջնորդը իր հրամանի տակ չունի մէկ միլիոն, երկու միլիոն զինւոր։ Այն ժամանակ տիեզերքը ամբողջ, ամբողջ երկրագունդը կը դնէր այդ փոքրիկ թաթիկի մէջ։

Նա երազում է, խուլ դէպի սուրբ կոչնակների հնչիւնը, առանց մտածելու Նրա մասին, որ թագաւորում է երկնքում և ամենամեծ տէրութիւններին նայում է իբրև մրջիւնանոցների վրայ։ Նա երազում է, առանց տեսնելու ապագայում Բերեզինայի

ՀԻՒՆԻ տակ թաղուած իր անթիւ զօրքը, առանց նկատելու իր արծիւների վերջին յաղթանակն ու Վատերլոի սրբազան գունդի ոչնչացումը անգլիական միտրայլեզի միջոցով, առանց տեսնելու Ովկիանի մէջ այն ապառաժը, ուր իրեն Պրոմեթէոսի տանջանքն է, սպասում, առանց տեսնելու նամանաւանդ Եէօնբրունի պուրակում, աշնային երկինքի տակ, այն տժգոյն և փխուր ճերմակ համազգեստ հագին աւստրիական զօրքի նշանը կրող ջահէլ մարդուն, որ խաշամի մէջ քայլում է ու հազում։

Եւ մինչդեռ Կայսրը հետևում է իր հրէշաւոր քիմերային, երևակայում է իր որդու ու նրա ժառանգորդների թագաւորութիւնը ամբողջ աշխարհիս վրայ, և մինչդեռ պատկերացնում է ինքն իրեն, Նապոլէօնը ապագայում և աւանդութեամբ դարձած մի առասպելական դիւցազն, մի նոր Մարս, իր տասներկու մարշալների Զոդիակոսում մի յաղթանակող արևաստուած—զանգակները հնչում են շարունակ յաղթանակօրէն, զուարթօրէն, մոլեգին Բեթղեհեմում ծնուած խեղճ փոքրիկ երեխայի պատին, որ իսկապէս փրրել է աշխարհիս տասնուինները հարիւր տարի առաջ, ոչ թէ արիւնով և պատերազմներով, այլ խաղաղութեան ու սիրոյ խօսքով և որ կ'իշխի հոգիների վրայ յաւիտեանս յաւիտենից։